

ŠARKOS ĮVAIZDIS LIETUVIŲ IR KITŲ EUROPOS TAUTŲ PASAULĖŽIŪROJE

JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – liaudies žodinė kūryba, kalbiniai, istoriniai duomenys, kuriuose figūruoja šarka.

Darbo tikslas – nustatyti, kaip šarka traktuojama lietuvių ir kitų Europos tautų gyventojų pasaulėžiūroje.

Tyrimo metodai – analitinis, aprašomasis, lyginamasis.

Žodžių iraktai: šarka, paukštis, bestiariumas, ragana, moteris, pranašiškas ženklas, mirtis, anapusinis pasaulis.

Įvadas

Paukščiai visais laikais gyveno šalia žmogaus, tad sulaukė įdomių vertinimų dėl savo išvaizdos, neįprasto balso, galiausiai dėl savitos elgsenos. Šimtmečius trunkantis paukščių stebėjimas žmogui leido atskleisti jų elgsenos dėsningumus, susieti juos su orų permainomis. Ilgainiui paukščių elgesio ypatumai imti traktuoti ir kaip tam tikri ateities ženklai. Tam tikslui akylai stebėti paukščio veiksmai ir aplinka: judėjimas, giedojimas, pasirinkta nutūpimo vieta, lizdo sukimo ypatumai.

Per ilgus amžius kiekvienoje tautoje paukščiai yra įgiję tam tikrą kultūrinę vertę. Daugelis tautų turi nacionalinius paukščius, kuriems dėl vienu ar kitu priežasčių jaučia mistinę pagarbą. Europos tautų požiūris į paukščius daugiau ar mažiau yra panašus. Čia panašiai pasirinkti laimė ir nesėkmės nešantys sparnuočiai. Tuo tarpu Azijos ar Amerikos šalyse europiečiams vienokią simboliką turintys paukščiai turi visai kitokią, neretai netgi priešingą, reikšmę. Vykstant kultūriniam mainams, Europą pasiekia ir tų šalių pasaulėžiūros atplaišos. Dabar pasaulyje ypač išpopuliarėjo kinų pasaulėžiūros sistema – *feng šui*, mokanti, kaip žmogui darniai sutarti su aplinka. Įdomu, kad kartu su šiuo mokymu mus pasiekia ir savita kinų (bei apskritai Tolimųjų Rytų kultūrų) simbolika. Kaip pavyzdį galima paminėti šarkos simbolio traktavimą. Vartydami šiuolaikines knygas, propaguojančias iš Kinijos atėjusią *feng šui* sistemą, randame patarimų, kad reikia pasistatyti šarkų statulėlių – šis paukštis esąs džiaugsmo, laimės, šventiškos nuotaikos ir gerų naujienų

pranašas (Wong 2005: 101). Iš tiesų Kinijoje šarka iki šiol laikoma laimės ir sėkmės simboliu, o jos čerškėjimas reiškia svečius arba geras naujienas. Teigiamų šarkos vaizdinio aspektų galime išvelgti ir kituose kraštuose. Šiaurės Amerikos žmonėms šarka yra ištvėringumo simbolis, nes nemigruoja užėjus karščiams ir šalčiams, indėnams šis paukštis yra ir kultūrinis herojus (Jones 1995: 286). Taigi šiuose kraštuose šarka suprantama tik kaip teigiamas paukštis. Tačiau kyla klausimas: ar taip yra Lietuvoje ir apskritai Europoje?

Šis straipsnis skirtas šarkos vaizdinio analizei lietuvių pasaulėžiūroje, atsižvelgiant į Europos kultūrinį kontekstą. Tam bus pasitelkiami ne tik folkloro duomenys, bet ir įvairios kultūrinės detalės, istoriniai bei kalbiniai duomenys. Išsamus tyrimas leis tiksliai įvertinti šarkos vaizdinio lietuvių ir europiečių pasaulėžiūroje prasmę.

Šarkos vardo taikymas aplinkos objektams ir jos išvaizdos bei elgsenos ypatumai

Lietuvoje žinoma keletas šarkų rūšių, tačiau labiausiai paplitusi ir todėl geriausiai pažįstama ir dažniausiai pastebima yra paprastoji šarka (*Pica pica*). Enciklopediniuose žinyuose rasime glaustą paprastosios šarkos išvaizdos ir elgsenos ypatumų apibūtinimą. Tai gana įprastas, kuosos dydžio paukštis su ilga uodega. Nesunkiai atpažįstama iš plunksnų, žeme šokinėja savotiškai kilnodama uodegą. Patino ir patelės galva, kaklas, pagurklis, nugara, uodega ir sparnai juodi, melsvai žalio metalo žvilgesio. Plačios dėmės pečių srityje, pilvas ir krūtinė balti. Pamačiusios žmogų ar kokį plėšrūną, pradeda triukšmauti (Paukščiai 1991: 84). Kaip tik tokias šarkų išvaizdos ir elgsenos detales fiksuoja ir liaudies žodinė tradicija.

Su šarkos vardu siejama ir nemažai liaudiškų fitonimų: šarka (dirvinis pentinius – *Delphinium consolida*), šarkos česnakas, šarkačesnakis (dirvinė čiūžutė – *Thlaspi arvense*; kartenė – *Cardamine*), šarkos muilas / šarkamuiliai (putokšlė – *Polygala*), šarkapirštėliai (vėdrynas – *Ranunculus*) (LKŽ XIV 517). Kodėl augalų pavadinimuose figūruoja šarkos vardas, sunku pasakyti, nes žodį „šarka“ visai taip pat gali pakeisti žodžiai „gegutė“, „kiškis“ ir kt. Augalus sieja vienas bruožas: dauguma jų yra pievose ar javuose augančios neaukštos gėlės, turinčios plunksniškus ar piršto formos lapus. Gali būti, kad kai kurie augalai pavadinimus gavo dėl stiebo šakotumo – vizualinio panašumo į šarkos kojos pirštukus. Regis, dėl išorinio panašumo šarkakojais įvardijami trys augalai: dirvinis pentinius (*Delphinium consolida*), vaisingas pataisas (*Lycopodium clavatum*) ir kosmėja (*Cosmos*) (LKŽ XIV 517). Panašu, kad šarkos vardas į augalų pavadinimus įsipynė dėl kaimo bendruomenėje visuotinai galiojusios taisyklės augalams duoti gyvūnų ar paukščių pavadinimus. Lietuvių kalboje ir jos tarmėse dažnai vartojami augalų vardai, kurių šaknimi eina gyvū būtybių (paukščių, vabzdžių, roplių, žinduolių) vardai. Įdomu, kad pagal dažnumą augalų pavadinimų daryboje antrą vietą užima paukščių vardai, tarp kurių įsiterpia ir šarka (Genelytė 2005: 13, 14).

Su šarkos vardu nemažai rasime ir vietovardžių: Šarkaĩ, Šarkaičiai, Šarkaičiai, Šarkaimys, Šarkaĩtis, Šarkalnė, Šarkė, Šarkėnai, Šarkiai, Šarkiai (5 vietovės), Šar-

kyčia, Šárkinė (3), Šarkinė, Šaŕkis, Šarkiškė, Šarkiškės (6), Šarkiškės (3), Šarkiškiai (4), Šarkiūnai, Šarkiūnėliai, Šarkučiai (Žinynas 1976: 299). Informacijos apie šių miestelių / kaimelių pavadinimų kilmę nedaug. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių pasakojamosios tautosakos kartotekoje pavyko rasti tik vieną pavadinimą, kuriame aiškinama, nuo ko kilo Šarkaičių (Širvintų raj.) pavadinimas. Toje vietovėje esą buvę daug miškų ir šarkų, todėl kaimas ir pavadintas Šarkaičiais (LTR 5095/2/). Kadangi šarka paplitusi visoje Lietuvoje, tad ir vietovių, turinčių su jos vardu siejamą pavadinimą, gausa nestebina. Šarkos vardas prigijęs ir pavardėse: Šarka, Šarkauskas, Šarkėlė, Šarkėnas, Šarkėvičius, Šarkinas, Šarkis ir t. t. Kalbininkai šias pavardes kildina iš pravardžių (Vanagas 1985: 889, 890). Šarkos išorės bruožus išties ne taip ir sunku pritaikyti žmogaus būdo, išvaizdos ypatumams nuskaidyti. Tai rodo kalbiniai duomenys. Liaudis neretai šarka pavadina liesą, ploną žmogų (LKŽ XIV 516). Aristokratiškam, nedidukam paukščiui dera ir geros manieros. Dėl to apie gražios eigasties moterį sakoma: *Eina kaip šarka, žemės neliečia*. Šarkai grakštumo teikia ir plonos kojos. Taigi *šarkakoju* praminamas žmogus, *kuris turi ilgas laibas kojas* LKŽ XIV 518.

Tipiški šarkos išvaizdos ir elgsenos bruožai atsispindi populiariuose posakiuose, kuriais norima pabrėžti tam tikras objekto savybes. Pagrindinis šarkos požymis – ilga uodega; viksnėjimas ja yra šio dailaus paukščio išskirtinumas. Veikiausiai todėl liaudies posakiuose mėgstama pabrėžti šarkos uodegą. Antai posakiu apie šarką be uodegos išreiškiama ko nors stoka, pavyzdžiui, apie kaimą be šunų arba žmonių, trobas be langų sakytą: *Šarka be uodegos, kurčias kiemas, akla troba* LKŽ XIV 516.

Grakštus, nedidelis kūnas savitai dera prie paukščio būdo. Šarka yra gyvumo, judrumo, vikrumo įsikūnijimas: *Šokinė[ja] lygu šarka; Apsukrumas tos Marytės, vikrumas – kaip šarka* LKŽ XIV 516. *Šarkauodegiu* būdavo pavadinamas asmuo, kuris kraipo užpakalį (LKŽ XIV 518), o *šarkakiu* – kurio akys žiburiuoja, lėliukės laksto (LKŽ XIV 517). Šarkos energingumas užkoduotas ir mįslėse: *Šarka šiene čiužena* (žirklės); *Šarka šiene krykščia* (dalgis); *Šarka krykščia, žarnos tęsiasi* (audžia) (LKŽ XIV 516). Šarkos gyvumas gali būti perduotas ir žmogui. Antai vokiečiai manė, kad suvalgius šarkos mėsos ar iš jos išvirtos sriubos galima gauti siutulį (Taylor 1929–1930: 800).

Be abejo, labiausiai pastebimas šarkos elgsenos ypatumas – vogti blizgius daiktus. Pašaipiuose posakiuose ji susieta su žmonių polinkiu puoštis. Sakoma: *šarka nuneš ant uodegos* (apie ilgai besipuošiantį; labai išsipuošusį); *šarka pagaus* (apie ilgai besiprausiantį) (FŽ 660, 661).

Svarbus šarkos „atributas“ – ausį rėžiantis jos „šėk šėk šėk“ skleidžiamas garsas. Sakoma, kad šarka *kregžda, krykštauna, krokštauna* LKŽ XIV 515. Šarkos balsingumo ir gyvybingumo derinys tinka ir žmonių būdo savybėms nuskaidyti. Todėl šarka buvo pavadinama plepi moteris: *Krykščia kaip šarka ant tvoros* LKŽ XIV 516.

Taigi šarkos vaizdinys žodinėje tradicijoje gana populiarius ir asocijuojasi su grakštumu, gyvybingumu, apsukrumu, triukšmingumu, plepumu. Jis labiau reprezentuoja moters charakterio savybes. Iš dalies taip yra galbūt todėl, kad žodis „šarka“ yra moteriškosios giminės.

Šarka – piktųjų jėgų įsikūnijimas

Šarka beveik visoje Europoje traktuojama kaip neigiamų jėgų reprezentantė. Tai plepumo, konfliktiškumo, lengvabūdiškumo, vagiliavimo ir piktumo įsikūnijimas (Belgrader 1999: 1364). Turbūt tokiam nepalankiam požiūriui atsirasti būta priežasčių. Neigiamam šarkos vaizdiniui susiformuoti didelės įtakos turėjo šio paukščio išorinės savybės: gana agresyvus elgesys – nemalonus čerškimas pastebėjus įsibrovėlį į jos teritoriją – bei polinkis vogti žvilgančius daiktus. Tačiau kodėl rytiečiai vis dėlto šarką laiko laimės, pasisekimo simboliu, o europiečiams ji kelia neigiamas asociacijas?

Didelę įtaką simboliniam objektų traktavimui daro kultūrinė terpė, kurioje jie funkcionuoja. Šiuo atveju negatyvizmą paukščio atžvilgiu atseksime pasigilinę į krikščioniškąją kultūros klodą. Krikščionybėje šarkos simbolika yra aiški ir vienprasmė, tai – velnio, tuštybės ir palaido gyvenimo simbolis (Cooper 1995: 162). Provokuojantis, įžūlus šarkos elgesys nesiderino su krikščionybės skelbiamomis kuklumo, sąžiningumo idėjomis, todėl paukštis visai netiko įkūnyti alegorinėms dorybėms. Turbūt todėl šarka tapo savotiška piktųjų jėgų reprezentante, bendruomenės normų laužytojos įvaizdžiu.

Krikščionių legenda byloja, kad šarka nebuvo įleista į Nojaus laivą, nes be paliovos tarškėjo, ir jai teko tupėti ant stogo (ten pat: 162). Dėl tos pačios krikščioniškosios įtakos susiformavo ir kai kurie liaudies kūriniai. Antai labai panašus požiūris į šarką atsispindi ir vienoje lietuvių etiologinėje sakmėje, kurioje aiškinama, kodėl šarka negalinti atskristi į miestą. Esą žydai sugavę šv. Petrą ir uždarę jį į kalėjimą. Šis, žinodamas, kad ateis jo išvesti nukankinti, pasislėpęs po statine. Ant statinės nutūpusi šarka. Žydai neradę šv. Petro, tačiau išvydę šarką, rėkiančią ant statinės, supratę, kur jis slepiasi. Šv. Petras pasakęs: „Kad mane išdavei, daugiau į miestą nebeateisi! Kai tik ateisi, tuoj žūsi!“ (LTR 2023/8/). Puikiai žinome, kad šarkos prisitaikė prie miesto sąlygų ir gyvena nepaisydamos gamtai neįprasto triukšmo ir taršos. Sakmėje greičiausiai norėta akcentuoti ne draudimą šarkai gyventi mieste, o neigiamą požiūrį į šį paukštį, tariamą jo prakeiksmą.

Norint suvokti, kaip formavosi toks priešiškas požiūris į šarką, vertėtų pastudijuoti senesnius kultūrinius duomenis, t. y. nusikelti į vidurinių amžių Europą, kur tuo metu itin populiarių būta bestiarių. Nors iš lotynų kalbos pavadinimą *bestiarium* verstume „žvėrinis“ (Žodynas 1985: 67), t. y. knyga apie žvėris, tačiau iš tikrųjų šiuose leidiniuose buvo pateikiamos istorijos ne tik apie nepaprastus gyvūnus, bet ir augalus ar net akmenis. Bestiariuose, remiantis gamtamokslu, aprašyta jų kilmė, ypatybės (Houven 1999: 59). Šios istorijos buvo daugiau didaktinė medžiaga, mat kartu vaizdavo ir krikščioniškas alegorijas, skirtas religiniam ir moraliniam žmonių švietimui. Knygose buvo daugybė nepaprastų gyvūnų atvaizdų, turėjusių patenkinti žmogaus smalsumą. Bestiariuose randame žinių ir apie šarkas. Šie paukščiai vadinti *Picae* ir simbolizavo plepumą (Cooper 1995: 162). Galime numanyti, kad jau tada šarkos imtos tapatinti su raganaujančiais žmonėmis.

Viduramžių Europoje vyko itin aktyvi vadinamoji raganų medžioklė, bažnyčios kova su priešiškomis jėgomis. Atidžiai stebėti ne tik raganavimu įtariamai žmonės, bet ir jų aplinka. Manoma, kad šarkomis geba pasiversti su tamsiosiomis jėgomis susidėję vyrai ir moterys. Įvairūs to meto dokumentai rodo, koks gyvybingas buvo tikėjimas šarka kaip piktųjų jėgų įsikūnijimu.

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, raganomis / raganiais laikyti asmenys neišvengė persekiojimų. XVII a. dokumentai liudija, kad tada dar buvo labai gajus neva aplinkiniams kenkiančių žmonių gaudymo ir baudimo vėjus. To meto išlikę raganų bylų dokumentai atskleidžia, kad žmonės tikėjo nepaprastomis raganų / raganų galiomis pakenkti, susargdinti ar net numarinti aplinkinius. Ypač įdomus 1680 m. iš Zuzanos Šlekinienės, Viduklės apskrities Raulių dvaro šeimynykštės, išgautas prisipažinimas raganavus. Užfiksuotuose jos parodymuose atsispindi, kaip moteris su savo bendrais, esą, pasiversdavusi šarka ir lėkdavusi ant kalno:

Sakė, kad tie asmenys, pasivertę šarkomis, sulekiantys į kalną prie Šaltuonos upės ties Eržvilku, o šią praėjusią vasarą buvo sulėkę ant minėto kalno penkis kartus, palikę savo kūnus įprastose vietose. Būtent pats Budreckas ir pati Budreckienė, trečioji Lukavičienė ten pat raiste, netoli nuo savo numgališkių namų, jo malonybės pono Golovino miškelio gale. O kai reikia skristi, ateina į tą vietą; iš tos pelkės išeina jų visų ponas, vardu Povilas, su dviem savo tarnais – Jokūbu ir Petru, apiplauna juos skridimo vandeniui, ir taip, palikę kūnus, kiekvienas iš tų asmenų skrenda šarka. Turi taip pat ir kitas vietas, ir šiuo būdu darydami lekia. O aš, Zuzana, kai ateinu į sodą prie upelio, ties savo pono dvaru, aukščiau minėtas Povilas, išėjęs iš to upelio, apiplauna mane vandeniui, toje vietoje palikusi kūną lekiu [pasivertusi] šarka (BRMŠ III 438).

Už šiuos ir kitus prisipažinimus Zuzana buvo sudeginta. Po įvairių išbandymų ir kankinimų buvo sudegintas ir raganavimu įtartas Saliamonas Puzas. Pasak liudininko, jis ugnyje šaukęs nesuprantamu balsu ir kalba, o virš jo laksčiusios *šarkos* (BRMŠ III 439).

Aprašyto įvykio autentiškumą patvirtina ir labai panašūs pavyzdžiai iš folklorinės tradicijos. Pasitaiko mitologinių sakmių variantų, kuriuose šarka tiesiogiai siejama su ragana, pavyzdžiui:

Prie vieno gaspadoriaus kitą kartą slūžijo dvi mergos. Rytmetį atsikėlusios pasakodavo, kas bus sodoj ar mieste atsitikę. Gaspadoriaus vaikas pradėjo vožuoti, iš kur juodvi žino, kad namie stovi, niekur neišeina. Vieną vakarą po vakarės kai nuėjo gulti, anas keravos, kur judvi beišeis. Buvęs kamaroj šalia durų langelis. Kai tik įėjęs į kamara, tuojau ne ką trukus išlėkė pro tą langelį dvi šarkos. Tas vaikas atdaręs duris, įėjęs į kamara, veizi, kad tos mergos begulinčios lovoj pusgyvės. Taip anas paėmęs ir apsukęs antraip, kaip anos gulėjo, o pats išėjęs iš kamaros, uždaręs duris ir veizėjęs kas čia bus. Netrukus apie pusnaktį parlėkusios dvi šarkos ir sulėkusios į kamara. Apsisukusios apent (iš naujo) ir išlėkusios laukan. Ir vėl įlėkusios į kamara iki kelių atvejų. Po tam anas pasigailėjęs, suguldęs apent, kaip kad gulėjo, išėjęs pats pro angą. Netrukus parlėkusios šarkos, sulindusios į kamara ir daugiau nebeišlėkusios (BLMS 159).

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje sakmių apie raganas, pasiverčiančias į šarkas, yra užrašęs tautosakos rinkimo entuziastas Matas Slančiauskas. Viename tekste tik konstatuojama, kad raganos lekiodavusios pasivertusios šarkomis (SIŠLSA 217).

Tuo tarpu kitoje išplėtoto siužeto sakmėje smulkiai nupasakojama, kaip raganos dukra mokėjusi pasiversti šarka. Kartą viena mergaitė, raganos duktė, bandą ganydama piemenims prisakiusi, kad nemuštų šarkos, kai ji atskris. Vėliau sugrįžusi mergaitė paaiškinusi, kad taip daryti pas juos moką visi, išskyrus vieną samdytą berną. Už tai žmonės visus, išskyrus samdinį, suėmę ir sudeginę (SIŠLSA 221).

Toks raganos-šarkos vaizdinys liaudies pasaulėžiūroje išliko populiarus gana ilgai, nes panašių sakmių randama ir vėlesniuose šaltiniuose. Pasakojama, kad žmogus pro langą pamatęs einančią bobą, bet ji į trobą neįėjusi. Po kiek laiko jis pamatęs pro aukštinį žiūrinčią šarką. Perdėjęs per dubenį kryžmai peilį – pro aukštinį nukritusi bobos galva. Žmonės nuskandinę bobą (LTR 1095/165/). Neprisimenant konkrečių faktų, tiesiog teigta, kad raganos šarkomis pasiversdavusios ir skrisdavusios kiton karalystėn į kongresą (LTR 1948/109/). Kaip matome, šiuose vėliau užrašytuose tekstuose su šarkomis imtos tapatinti daugiausia moterys. Matyt, tai susiję su tuo, kad liaudyje daug populiariesnis buvo raganos, o ne raganiaus įvaizdis.

Raganos-šarkos vaizdinys gerai žinotas Vokietijoje. Išlikę pasakojimų, kad žmogus, nušovęs šarką, vietoj paukščio radęs raganos kūną. Tikėta, kad gegužės 1-osios išvakarėse ant šarkų uodegų raganos skrendančios į šabašą. Šarkos, kaip piktybių jėgų įsikūnijimas, bijodavusios krikščioniškų ženklų – jei ant medžio, kuriame yra jos lizdas, išraižysi kryžių, tai šarka jį paliksianti (Taylor 1929–1930: 800).

Taigi pasiversti šarka buvo raganų prerogatyva, ir jos tai darydavusios turėdamos savų sumetimų. Įgijusios mitraus paukščio pavidalą, raganos dažniausiai viliodavusios vyrus. Pasakojama, kad vienas siuvėjas grįžęs iš Rusijos, o paskui jį atsekusi ir ragana, kurią jis ten mylėjęs. Ji, pasivertusi šarka, kas vakarą atskrisdavusi prie palangės, kur siuvėjas siūdavęs. Šis išeidavęs laukan, juodu pasišnekėdavę. Taip jie bendravę ilgą laiką (LTR 1045/200/). Panašus ir gerokai vėliau užrašytas variantas. Pas Kijeve tarnavusį rekrūtą atskrisdavusi ragana, pasivertusi šarka, suviliojusi ir gyvenusi su juo. Kai rekrūtas atitarnavęs ir grįžęs namo ėmėsi batsiuvio amato, ragana atskrisdavusi pas jį į Lietuvą ir kalbinusi grįžti. Šis nenorėjęs, bet ragana jį per aukštinį išsitempusi (LTR 5080/3/). Raganos, gebančios pasiversti šarka, vaizdinys ataidi ir mįslingai skambančiame padavime. Pasak šio pasakojimo, Katerina (greičiausiai turima omenyje Rusijos imperatorė Jekaterina) buvusi *čeraunykė*, pavirsdavusi į šarką ir nešdavusi vainiką (LTR 2750/409/).

Visuose minėtuose pavyzdžiuose šarka traktuojama kaip laikinas raganos pavidalas, įgyjamas tada, kai norima persikelti į atokesnę vietą ar suvilioti vyrus. Pasivertimai šarkomis atsispindi sakmėse, tuo tarpu pasakose tai itin rėta. Pavyko rasti tik vieną stebuklinės pasakos variantą, kuriame figūruoja moters-šarkos įvaizdis. Tai pasakos „Varlė (pelė) nuotaka“ (AT 402) variantas. Jame pasakojama, kaip herojus užsimano vesti ir jam tenka zoomorfinio pavidalo žmona – varlė. Vyras, radęs varlės odą, ją sudegina, žmona pasiverčia šarka ir išskrenda. Miško trobelėje aptikęs žmoną-šarką, vyras ją pagauna ir suka aplink verpstę – šarka virsta žmona (LTR 2115/1/). Sukimas apie verpstę neatrodys keistas, jei pažvelgsime į jį papročių šviesoje. Kaip teigia etnologai, mokymas verpti padėdavęs formuoti mergaičių moteriškumą, pagrįstą darbų pasidalijimu pagal lytį (Čepaitienė 2001: 169). Taigi

pasakoje užfiksuotas veiksmas turi aiškia prasmę – per sąsają su moterišku darbo įrankiu sugrąžinti žmonai-šarkai moters pavidalą. Šarka čia traktuojama neutraliai, bijantis jos ne kaip raganos įsikūnijimo, o kaip nederamos išvaizdos nuotakos. Ko gero, pasakoje atsispindi senesnis tikėjimo klodas, kai šarka dar nebuvo sutapatinta su pikta nešančiomis raganomis. Tai patvirtintų ir daugiau duomenų.

Nors šarka laikyta piktųjų jėgų įsikūnijimu, tačiau daugelyje Europos tautų jos užmušimas vertintas kaip rimtas nusikaltimas (Jones 1995: 287). Dar įdomiau – šarkos kūnas naudotas apsauginėje magijoje. Keletas lietuvių tikėjimų aprašų paliudija tokį veiksma būvus praeityje. Teigiama, kad šeiminkai laiko gyvą šarką arba ją užmušę ir nunėrę odą, prikimšę į ją šieno bei pakulų, kabina arklidėje, namie virš krosnies. Taip jie darą, nes laumės ir velniai nemėgstantys šarkų (Зеленин 1947: 263). Arklidėje pakabinus nušautą šarką, laumės ir kipšiukai esą skaito paukščio juodąsias ir baltąsias plunksnas ir taip jiems beskaičiuojant praeina naktis (MT V 1052). Arba sakoma: *Kur dideli dyvai, tai pakark šarką negyvą* LTR 3584(135). Taip gintasi ir nuo slogučio – pakabindavo tvarte šarką: *Kad velniai (ki-taip – slogučiai) nejudinėt arklių, reik užmušt šarką ir ją tvarte pakart. Tadu jie nejudinės* LTR 2567(890).

Kodėl šarka naudota kaip nuo piktųjų jėgų apsauganti priemonė? Galima tik numanyti, kad jos vaizdinys liaudies pasaulėžiūroje senesnis nei krikščioniškasis neigiamas, susijęs su piktosiomis jėgomis. Plintant katalikybei, šarkos įvaizdis įgijo neigiamą atspalvį.

Šarka – pranašiško ženklų nešėja

Liaudies hidrometeorologijoje paukščiai vaidino ir tebevaidina svarbų vaidmenį. Spėjant oro permains, stebėtos ir šarkos. Sakoma: *Jeį šarkos rėkia, bus lietaus* MT V 1076; *Čerška kaip šarka prieš lietų* LTt 5 591; *Jeį šarkos apie namus lakstydamos krykščia, bus darganos* MT V 1077; *Rudenį šarkos laksto apie trobas prieš sniegą* MT V 1079. Tokie elgsenos pokyčiai prieš lietų daugiau ar mažiau būdingi daugeliui paukščių, taigi šarka šiuo požiūriu niekuo neišsiskiria. Tuo tarpu Vokietijoje tikėta, kad išvydus vieną šarką – bus blogas oras, o dvi – geras. Vokiečiai apie būsimus metus sprendžia ir iš šarkos lizdo padėties: jei susuktas aukštai medyje – bus drėgni metai, jei per vidurį – sausi (Taylor 1929–1930: 797).

Europos tautų pasaulėžiūroje ryškus šarkos pranašės vaizdinys. Paukštis tokį vaidmenį pelnė greičiausiai dėl šaižaus balso ir karingos išvaizdos, pamačius priešą. Kai kuriose Europos vietovėse tikėta, kad šarkos pranešančios apie lapių, vilkų ar ginkluotų vyrų priartėjimą. Pasak Simono Daukanto, varnai, šarkos praneša žmogui vilką artinantį (Daukantas 1976: 521). Taigi, tai savotiškas budrus bendruomenės sargas. Ilgainiui šarkos pasirodymas sodyboje ir nerimastingas čerškimas imtas traktuoti kaip svečių atvykimo ženklas.

Jau XVI a. vokiečių istorikas Lukas Davidas „Prūsų kronikoje“, pasakodamas apie prūsų gyvenimo būdą ir papročius, rašė, kad prūsai turėję daugybę prietarų. Vienas jų – tikėjimas šarkos pasirodymu kaip ateities ženklu: *Kai prie lango at-*

skrisdavo šarka ir sutarškėdavo, buvo ženklas, kad ateis nelaukiami svečiai <...> BRMŠ II 299. Panašią informaciją šimtmečiu vėliau pateikia vokiečių istorikas Paulius Einhornas. Jis labai stebėjosi latvių valstiečių prietaringumu. Vardydamas ateities spėjimą iš paukščių balsų, jis paminėjo ir šarkas: *Šarkos krykštimas galių reikšti, kad atvyks svetimų žmonių ar svečių, ir tas ženklas esąs toks tikras, jog jį gavus jau galima pradėti ruošti svečius priimti* BRMŠ III 592, 593.

Tikėjimas šarką esant būsimų svečių pranaše gana ilgai buvo gajus ir lietuvių valstiečio aplinkoje. Tikėjimuose iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios sakoma: *Kad šarkos apie namus rėkuoja arba vištos mušasi, tai bus svečiai* BsJK 115; *Šarka krykščia prie namais – bus svečias* BsJK 363; *Šarka ant tvoros krykščia – bus svečių* (Jucevičius 1959: 173); *Jei atskridusi šarka nutupia ant tvoros ir žiūri į kuri nors šoną, tai iš to šono atvažiuos svečių* MT V 1069; *Jei atskridusi šarka po kiemą striksi, tai žiūrėk į kuri šoną atgręžta uodega: iš tenai bus svečių* MT V 1070. Arba tiesiog sakoma: šarka atneša žinią, kad kas nors atvažiuos, ateis (LTR 4423/248/), bus naujienų (MT V 1058). Akivaizdu, kad vėlesnės kilmės yra tikėjimas, jog šarkos pasirodymas reiškia ateisiant laišką (MT V 1057). Pasidomėję šio paukščio pranašiškomis galiomis, dar ir dabar tikriausiai užrašytume panašių tikėjimų.

Šarkos sukiojimuisi valstiečio kieme kartais buvo priskiriama ir vestuvinė prasmė. Antai sakydavo: *Šarka, šokinėjanti apie namus, sako, kad tuose namuose bus vestuvės* MT V 1072. Arba šarkos pasirodymas pranašauja piršlius: *Jei šarka krykštaudama šokinėja, kur yra mergaičių, tai bus piršliai* MT V 1071; *Jei šarka atlėkusi nutupia arti namų, bus svečių arba tikrai atvažiuos piršliai* MT V 1067; *Jei atskridusi šarka kraipo uodegą, tai ji laukia piršlių* MT V 1068. Toks požiūris į šarką užsifiksavo ir Kūčių burtuose apie vedybas. Apie būsimąjį jaunikį buvo sprendžiama iš šarkos elgsenos: *Mergaitės ieško šarkos ir žiūri, kurion pusėn ji bus atsigrėžusi. Antrą Kalėdų dieną laukia iš ten piršlių. Jei šarka tūpia ramiai, tiesiai – jaunasis bus lėtas, o jei kraipo uodegą į šalis – bus smarkus, drąsus* BLKŠ 32. Analogiškai šarkos pasirodymas traktuojamas ir kitose Europos tautose (Taylor 1929–1930: 797).

Galima rasti tekstų, kuriuose šarkos pasirodymui suteikiamas neigiamas atspalvis: *Kad šarkos apie kokį gyvenimą lakstydamos krykštauja, tai ten bus merga su vaiku* BsJK 259. Kituose tikėjimuose atsiskleidžia šarkos gyvybingumas ir iš jo išplaukiančios negatyvios pasekmės: *Kad šarka atlėkus apė namus šokinėj ant mieto, tai žinok, kad išgirsi šiokias tokias naujynas, apkalbas, ležiuvius* BsJK 271.

Dalį prietarų dėl šarkos prisiartinimo prie valstiečio namų sudaro tikėjimai, kad šarka – blogio ženklas, nelaimės pranašas: *Šarka prie namų rėkia – nelaimė* LKŽ XIV 515; *Jei šarka lenda trobon, bus nelaimė* MT V 1053; *Jei šarka šūkauja sode, bus nelaimė* MT V 1054.

Jei palygintume šią medžiagą su kitų Europos tautų, nesunkiai pastebėtume bendrumų. Čia regėti šarka, ypač viena, taip pat buvo artėjančios nelaimės ženklas. Kad žmogus jos išvengtų, reikėjo nukelti prieš paukštį skrybėlę arba su juo pasisveikinti. Anglijoje iki šiol išlikęs eilėraštkas-būrimas apie šarkų skaičių: „Viena [šarka] –

liūdesys, Dvi – džiaugsmas, Trys – vestuvės, Keturios – mirtis“* (Jones 1995: 287). Išvydus vieną šarką, mėginta nelaimę atitolinti ir kitais būdais, pavyzdžiui, tarsi sukčiaujant – priskaičiuojant daugiau šarkų. Tada žmogus pasisveikindavo su paukščiu ir paklausdavo: „Laba diena, pone šarka, kaip sekasi / kur yra jūsų žmona?“ Arba reikėdavo septynis kartus pakartoti: „Aš nepaklūstu tau.“ Padeda ir tokia priemonė: išvydus vieną šarką, reikia išnybti greta esančiam žmogui, o jei šalia nieko nėra – pačiam sau (European [2006]). Matyt, šitaip sudaroma apgaulinga regimybė, kad žmogus yra ne vienas. Taigi čia akivaizdi skaičių magijos galia. Arba, norint išvengti blogos lemties, reikėdavo ore padaryti kryžiaus ženklą, sukryžiuoti nykščius ar kryžmai padėti du šiaudus (ten pat). Vokiečių tikėjimuose pasirodanti čerškianti šarka pranašauja būsimas bėdas: mirtį, ligą, nelaimę. Tokią pat reikšmę turi ir šio paukščio sapnavimas (Taylor 1929–1930: 796). Šiaurinėje Anglijoje nelaimės ženklų laikyta, jei šarka perskrisdavo kelią iš kairės į dešinę, o geru – jei iš dešinės į kairę. Vokietijoje šarkos pasirodymas buvo laikytas teigiamu, kai ji matyta tylinti. Geriausia buvo regėti du paukščius iš priekio ir pirmoje dienos pusėje (ten pat: 796, 797).

Galbūt to paties pasaulėžiūros medžio, tik kita šaka, yra populiarūs lietuvių vaikų dainelė apie šarkos vaikelius:

– Šarkela varnela,
Kiek turi vaikelių?
– Du namuose, du kapuose,
Du duonelį raiko,
Du pinigų skaito,
Du galvelį kraipo.

LLD 1 516

Į akis krinta tai, kad vardijamas kuo didesnis šarkos vaikų skaičius, dažniausiai šarkiukus grupuojant po du. Kadangi tai vaikų folkloro kūrinys, tikėtina, kad dainelė turėjo didaktinę paskirtį – mokyti vaikus skaičiuoti (paprasčiausias skaičiavimas buvo objektų grupavimas po du). Tačiau jei grįžtume prie angliško eilėraštinio, turėtume pastebėti svarbią detalę – lietuvių dainelėje vengiama vieno paukščio. Paukščiai vardijami po du, o jei ir po vieną, tai suskaičiuojama jų daugybė. Galbūt čia atsispindi tas pats tikėjimas, kad viena šarka simbolizuoja nelaimę? Beje, tikėjimo pagrįstumą patvirtintų ir gamtininkų stebėjimai. Šarkos dažniausiai laikosi poromis. Tad vienos šarkos pasirodymas – jau anomalija, įspėjanti apie neigiamus pokyčius gamtoje.

Šarkos sąsajos su mirtimi

Šarka yra artima mitiniam mirties pasauliui. Šios sąsajos labiau atsispindi prietaruose, nors pasitaiko ir žodinių liaudies kūrinių, kuriuose šis paukštis aiškiai traktuojamas kaip mirties ženklas. Dėl to šarkos pasirodymas gali reikšti ne tik svečių apsilankymą, bet ir mirtį.

* One for sorrow,
Two for mirth,
Three for a wedding,
Four for death.

Kai kurie tikėjimai tai traktuoja priklausomai nuo paukščio nutūpimo vietos: *Jeį šarka tupi ant tvoros – piršliai atvažiuos, jei ant sauso medžio – kas nors mirs* MT V 1067. Įvairios Europos tautos tikėjo, kad šarka, tupinti ant namo stogo, yra ženklas, kad tuose namuose kas nors greitai mirs (Cooper 1995: 162). Tuo tarpu mordviai, išgirdę krykštaujančią šarką, į ją kreipdavosi taip: „Šarka šarka, jei čerški gėra, tai čerškėk toliau, jei blōga – tai nutilk.“ Jei po šių žodžių paukštis nuskrisdavo, laikyta blogu ženklu (Mikkor 1999).

Šarkos pasirodymo negatyvumas sušvelninamas nuojautą apie artėjančią mirtį perkeliant gyvuliams. Todėl sakyta: *Kad šarkos arti triobų laksto, kas nors stips* LKŽ XIV 515; *Jeį apie namus čirpauna šarka, tai tais metais kris gyvuliai* MT V 1055. Matyt, vedinys iš šių prietarų yra paniekinamos prasmės posakis *šarkoms kliūti* – dvėsti; arba: *į šarkų bažnyčią nueiti* – pastipti; *į šarkų bažnyčią vežti* – užkasti nudvėsusį (FŽ 660). Regis, čia pernelyg suabsoliutintas šarkų plėšrumas, nes jos minta daugiausia uogomis, nors, žinoma, pasitaikius progai, nevengia ir maitos.

Vis dėlto šarkos vaizdinys yra neatsiejamas ir nuo žmogaus mirties. Tai byloja daugybė posakių, kuriuose figūruoja šarka: *į šarkų bažnyčią daboti* – būti silpnos sveikatos; *į šarkų bažnyčią eiti* – mirti; *į šarkos bažnyčią išvežti* – palaidoti; *šarkoms važiuoti / į šarkų koplyčią nuvažiuoti* – mirti; *į šarkų bažnyčią žiūrėti* – rengtis mirti; *į šarkų varpinę nuvežti* – palaidoti (FŽ 660); apie greitai mirsiantį žmogų sakydavo – *Jau žiūri į šarkų bažnyčią* LTt 5 326. Veikiausiai norint neišvengiamą baigties nuojautą padaryti ne tokia skausmingą, randama ironiška, groteskiška posakio forma. Tačiau panašu, kad šie posakiai turi senesnes pasaulėžiūrinės ištakas.

Tad kas gi yra toji *šarkų bažnyčia*? Kaip aiškino vienas pateikėjas, *Šarkų bažnyčia – tai vieta numirėliams. Jis jau eis šarkų bažnyčion, reiškia, mirs* LTR 3240(69). Trumpiau tariant, taip pašaipiai liaudyje vadintos kapinės, pavyzdžiui: *Manę (manęs) jau laukia šarkų bažnyčia* LKŽ XIV 516.

Aiškesnį *šarkų bažnyčios* vaizdinį rasime Lietuvoje populiarioje to paties pavadinimo melų pasakoje (ATU 1932). Čia pasakojama, kaip herojus netikėtai pakliūva į šarkų bažnyčią: kerta medį, į galvą pataiko skiedra, ir jis miršta; į šarkų bažnyčią herojų nuneša vabzdys (uodas, mašalas), paukštis (šarka, varna), plaštakė, koks nors žvėris (lapė, kiškis, vilkas, meška). Šį pasakos fragmentą rusų folkloristai mėgina sieti su archajiniu tikėjimu, kad siela esanti skraidančio vabzdžio pavidalo (Толстой 1999: 579). Tai patvirtina ir lietuviška medžiaga. Remdamasis įvairių tautosakos žanrų tekstais, Gintaras Beresnevičius yra pastebėjęs, kad lietuviai iš žmogaus kūno išeinančią sielą matydavę pelės, paukščio, vabalėlio, plaštakės, bitės pavidalu (Beresnevičius 1990: 93). Taigi pasakoje regime herojaus patekimo į anapusinį pasaulį vaizdą. Gali būti, kad po *šarkų bažnyčios* vaizdiniu glūdi apibendrintas anapusinio pasaulio – dausų – įvaizdis.

Reikėtų pažymėti dar vieną svarbų dalyką – šarkos ryšį su jai giminingu paukščiu – varna. Liaudies pasaulėžiūroje tai, galima sakyti, paukščiai dvyniai, dvi obuolio puselės, pavyzdžiui, sakoma: *Ko varnai, to ir šarkai* (ką duodi vienam vaikui, to ir kitas išgeidžia) (LKŽ XIV 516). Šarka mėgstama įvardyti dvigubu vardu – *šarkelė varnelė*. Varna liaudies tikėjimuose yra mirtį nešantis paukštis, pasižymintis artimu ryšiu su anapusiniu pasauliu (Racėnaitė 2006: 184–187). Varnos krankimas prilygsta besitartinančiam blogos lemties ženklui: manyta, kad varnos

pasirodymas ar krankimas yra nelaimės (MT V 1110, 1111, 1122, 1123), mirties (MT V 1118–1121), karo (MT V 1125, 1126) ženklas. Karinėse-istorinėse dainose vaizduojama, kaip varnas atneša žuvusio kario ranką – ženklą, paliudijantį, kad karys žuvo. Tai byloja ir frazeologizmai: *Pilvą nešti varnoms* – mirti; *Varnoms kristi* – mirti (LKŽ XVIII 279).

Išvados

Šarkos įvaizdis lietuvių ir Europos gyventojų pasaulėžiūroje turėjo ir tebeturi gana neigiamą atspalvį, kuriame galima išskirti keletą aspektų.

Aiškiausiai išreikšta ir populiariausia šarkos pasirodymo žmogaus gyvenamojoje aplinkoje prasmė yra netolimos ateities ženklas. Mėgstamiausias ir iki šiol išlikęs aiškinimas – būsimi svečiai, žinia. Panašu, kad šis traktavimas turi senas kultūrinės ištakas. Nemalonių krykštumu ginantis savo teritorijos ribas, šis paukštis riksmu pranešdavo žmonėms apie besiantinančius plėšrūnus, o vėliau – ir priešus. Palengva šarka tapo geros ar blogos ateities pranaše. Dalyje tikėjimų šarkos traktuojamos teigiamai – jos pranašauja būsimas piršlybas, vestuves.

Tačiau šarka taip pat laikyta ir artėjančios mirties skelbėja. Ši prasmė šarkos įvaizdžiui iš dalies suteikta dėl jos artimumo kitam paukščiui, liaudies tradicijoje glaudžiai siejamam su mirties simbolika – varnai / varnui. Šie du paukščiai daugelio tautų tradicijose siejami su anapusiniu pasauliu.

Šarka neretai traktuota kaip zoomorfinis piktųjų jėgų įsikūnijimas. Dažniausiai ji laikyta raganos / raganiaus persikūnijimu. Raganiškas šarkos vaizdinys, kaip manoma, susiformavo viduriniais amžiais, kai imta persekioti asmenis, laikytus piktųjų jėgų atstovais. Tikėta, neva tokie žmonės galintys pasiversti šarkomis. Toks šarkų tapatinimas su raganomis – senesnio pasaulėžiūrinio sluoksnio transformacija.

Taigi šarkai lietuvių ir kitų Europos tautų tikėjimuose teikiama labiau neigiama prasmė, nors yra ženklų, bylojančių, kad ikirikščioniškoje pasaulėžiūroje šarkos traktuotos palankiai.

ŠALTINIAI

- BLKŠ – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993.
BLMS – Jonas Balys. *Lietuvių mitologiškos sakmės*, London, 1956.
BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. 2: *XVI amžius*, Vilnius, 2001, t. 3: *XVII amžius*, 2003.
BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, 2004.
FŽ – *Frazeologijos žodynas*, rengė Irena Ermanytė [ir kt.], Vilnius, 2001.
KLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, [t.] 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius, 2002.
LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIV, Vilnius, 1986, t. XVIII, 1997.
LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, [t.] I: *Vaikų dainos*, parengė Pranė Jokimaitienė, melodijas parengė Zofija Puteikienė, Vilnius, 1980.
LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, redagavo ir medžiaga paruošė Kazys Grigas, Vilnius, 1967.

MT – Jurgis Elisonas. Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje, kn.: *Mūsų tautosaka*, t. V, Kaunas, 1932.

SIŠLSA – *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*, surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius ir Adelė Seselskytė, Vilnius, 1975.

LITERATŪRA

Belgrader Michael 1999. Elster, in: *Enzyklopädie des Märchens*, Bd. 3, Berlin–New York, p. 1363–1367.

Beresnevičius Gintaras 1990. Senovės lietuvių sielos sampratos metmenys: Sielos struktūra, *Lituanistica*, Nr. 2, p. 87–96.

Cooper J. C. 1995. *Dictionary of Symbolic and Mythological Animals*, Glasgow.

Čepaitienė Auksuolė 2001. *Verpimas Lietuvoje: Liaudies kultūros likimas*, Vilnius.

Daukantas Simonas 1976. *Raštai*, t. 1, Vilnius.

European [2006]. [Interaktyvus], [žiūrėta 2006-08-23], prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/European_Magpie>

Genelytė Aurelija 2005. Augalų pavadinimai, sudaryti iš gyvūnų, paukščių ar kokių kitų gyvū būtybių vardu, kn.: *Материалы XXXIV Международной филологической конференции: Тезисы докладов*, выпуск 1-ый, Балтийская диалектология, Санкт-Петербург, p. 13–14.

Houven L. A. J. R. 1999. Bestiariën, in: *Dämonen, Monster, Fabelwesen*, Bd. 2, Ulrich Müller, Werner Wunderlich (Hrsg.), St. Gallen, p. 59–76.

Jones Alison 1995. *Larousse Dictionary of World Folklore*, Edinburgh.

Jucevičius Liudvikas 1959. *Raštai*, Vilnius.

Mikkor M. 1999. On the Customs Related to Death in the Erza Villages of Sabajevo and Povodimo [interaktyvus], *Folklore: An Electronic Journal of Folklore*, vol. 12, [Tartu], [žiūrėta 2007-02-26], prieiga per internetą: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol12/death.htm>>

Paukščiai 1991. *Lietuvos fauna*, [kn.] 3, d. 2: *Paukščiai*, sudarė V. Logminas [ir kt.], Vilnius.

Racėnaitė Radvilė 2006. Gyvūnai mirties pranašai senojoje lietuvių kultūroje, kn.: *Gamta ir religija*, sudarė Elvyra Usačiovaitė, Vilnius, p. 178–203.

Taylor A. 1929–1930. Elster, in: *Handwörterbuch des Deutschen Aberglauben*, Bd. 2, Berlin–Leipzig, p. 796–802.

Vanagas Aleksandras (red.) 1985. *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 2: *L–Ž*, ats. red. Aleksandras Vanagas, autoriai: Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, Vilnius.

Wong Angi Ma 2005. *Feng šui patarimai: Ką daryti ir ko vengti*, vertė Lina Sakalauskaitė, Vilnius.

Žinynas 1976. *Lietuvos TSR administracinio suskirstymo žinynas*, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius.

Žodynas 1985. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius.

Зеленин Д. К. 1947. Обзор рукописных материалов ученого архива Всесоюзного Географического общества о народах Прибалтики, *Советская этнография*, № 6-7.

Толстой М. И. (ред.) 1999. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* под общей редакцией М. И. Толстого, т. 2, Москва.

THE IMAGE OF MAGPIE IN THE WORLDVIEW OF LITHUANIANS AND OTHER EUROPEAN PEOPLES

JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Summary

Along with *feng shui* ideas spreading from China and becoming increasingly popular in Lithuania, worldviews and symbols from remote countries are promoted as well. A vivid example of such process is popularization of the magpie image, i.e. people being encouraged to place magpie figurines in order to ensure good luck. In China, magpie is until nowadays considered a harbinger of joy, happiness, and festive mood, while its cry is believed to signify arrival of guests or good news. Positive aspects of the magpie image can be found in other countries too. For the North American peoples, magpie embodies endurance, because it remains in the same place both in heat and cold, instead of flying away. The Indians regard this bird as a cultural hero as well.

However, what about its image in Lithuania and Europe? Does this bird traditionally bring happiness to Lithuanians as well?

The magpie image is more or less common for the whole of Europe. Here, it is associated with mischief and loss. Such attitude was shaped by Christian principles propagating ideas of modesty and conscientiousness, while typical magpie bearing is seen as allegory of clatter and pilferage. In Christian tradition, magpie is an embodiment of devil, vanity and dissolute life. Therefore evil persons, e.g. witches and sorcerers, especially favor the magpie image. One testimony from the 17th century Lithuanian witch-trial presents evidence of an accused female having confessed in leaving her body and turning into a magpie, and flying to a certain mountain together with her companions. Similar stories are found in the folk belief legends as well, describing an occasional witness observing some girls turning into magpies and flying somewhere.

Magpie is often regarded as a messenger: according to its appearance and behavior, the weather changes can be predicted. Magpie appearance can also mean certain events, most popularly, arrival of guests or news. Magpie predicts the imminent wedding too. But it can likewise bring mischief or scandal. This attitude seems to have deep cultural roots. This bird is typically watchful of any transgressions of its territory, and it used its piercing cry to inform people of the approaching predators or subsequently, enemies. Thus magpie has eventually acquired status of the messenger.

Magpie is closely related to death. Its appearance can be regarded as omen of death of a family member or the livestock. There are numerous metaphoric expressions to describe death, in which magpie is mentioned. Partly, magpie was endowed with this connotation because of its close similarity to another bird, which is considered to be an outstanding symbol of death in the folk tradition, namely, the crow or raven. On the other hand, different birds used to be traditionally related to underworld by many peoples.

Thus it may be concluded, that magpie is characterized by more negative than positive connotations in Lithuanian beliefs and those of other European peoples, although there is certain evidence of its possibly more favorable treatment in the pre-Christian worldview.

Gauta 2007-02-07